

1. kapitola

KONCEPTUÁLNÍ ZÁKLADY TŘÍDNÍ ANALÝZY

Klasičtí sociologové začínají s konceptem sociální třídy pracovat ze stejného důvodu jako s jinými sociologickými koncepty devatenáctého století: ze stesku po sociální soudržnosti, jíž se vyznačovaly tradiční společnosti (Holton 1996). Třídní nerovnosti vymezují, aby postihli rozdíly mezi lidmi na trhu práce, definovali hranice sociálních skupin a ukázali, co je podstatou ustavování moderní společnosti a jejího přetrvávání z jedné generace na druhou.

Koncept sociální třídy má původ v socialistické tradici politického myšlení přelomu osmnáctého a devatenáctého století (Scott 1996). Její představitelé pomocí třídy popisovali ekonomické základy sociálních rozdílů mezi lidmi. Díky Karlu Marxovi a Maxu Weberovi se tento koncept rozšiřuje také v sociálních vědách. Jeho význam přestává být postupně svázán pouze s ekonomickými nerovnostmi. O sociálních třídách se začíná hovořit jednak s ohledem na politické, ideologické a názorové rozdíly mezi lidmi a jednak s ohledem na sociální skupiny, vymezené trhem práce, a jejich roli, kterou hrají v přetrvávání sociálního řádu a jeho změně.¹

¹ Podle Scotta (1996) slovo třída pochází z latinského *classis*, které se v historických pramenech používá pro označení ekonomické a politické diference římských občanů. V angličtině se tento pojem poprvé objevuje v průběhu šestnáctého století. V osmnáctém století jsou političtí myslitelé a aktivisté, filozofové a sociálněvědní badatelé inspirováni klasifikačními schématy, s nimiž v té době začínají pracovat biologové a geologové. Aby zmapovali nerovnosti, související s rozšiřujícím se trhem práce, začínají populace klasifikovat do sociálních tříd. Jejich inspirace přitom vychází ze stejného přesvědčení jako inspirace přírodních vědců: chaos zmapovat a pochopit nelze. Prvotním

Karel Marx byl zastáncem „silného“ pojetí sociálních tříd, Max Weber reprezentoval „slabé“ pojetí sociálních tříd (Holton 1996). Zatímco Marx usiloval o vymezení okolností, za nichž komunita a její duch budou triumfovat nad atomizací a individualizací moderní společnosti, Weberovi šlo o zmapování základů sociálních nerovností v moderní společnosti bez jejich zásadnějšího významového hodnocení.

Marx nikdy nepřijal moderního člověka jako autonomního jedince vyvázaného ze sociálních a komunitních vazeb. Třídní nerovnosti považoval za nevyhnutelný předpoklad (dřívější nebo pozdější) konstituce sociálních skupin v moderní společnosti, mezi jejichž členy budou existovat sociální vazby, názorová a politická shoda a odhodlání ke změně svých životních podmínek. Sociální třídy považoval za alternativu k pospolitostním skupinám v moderní (individualizované) společnosti.² Podle Marxova názoru se jedná o komunity, které svou jednotou změní běh událostí a dějin.

Pro Webera byla naopak autonomie moderního člověka přijatelná. Považoval ji za výraz jeho racionality a odpovědnosti. Třídní nerovnosti pojímal jako jedny z několika, které strukturují nerovnou distribuci ekonomického kapitálu, moci a prestiže a s nimi souvisejících životních šancí (dalšími strukturujícími nerovnostmi jsou statusové a politické nerovnosti). Ustavení sociálních tříd, jež se vyznačují vazbami mezi jejich reprezentanty, Weber nepovažoval za nevyhnutelné, ale pouze za možné.

Tato kapitola sumarizuje myšlenky o třídních nerovnostech obou těchto klasiků třídní analýzy. Ukazuje konceptuální základy, které Marx a Weber položili, a představuje tradice, jež na těchto

krokem jakékoliv analýzy je třídění, vytvoření typů a klasifikace. V době průmyslové revoluce jsou již třídní nerovnosti nedílnou součástí politického (a veřejného) diskursu.

² Pospolitost (*Gemeinschaft*) a společnost (*Gesellschaft*) se v klasické sociologické teorii používá pro charakteristiku tradiční a moderní společnosti. Podle Ferdinanda Tonnise pospolitost charakterizují sociální vazby založené na emocích, sympatiích a tradici. Jedná se o vazby rodové, sousedské a přátelské. Lidé mají společný cíl. Zájem celku předchází zájmu jedince. Společnost naopak charakterizují sociální vazby založené na kontraktu a směně. Jedná se o smluvní vztahy. Lidé existují jako individua, s často protikladnými zájmy, které v mnoha ohledech předcházejí celku. Více k tomu srov. Keller (2004).

to základech vyrostly. Nejdříve se budeme zabývat vymezením třídní analýzy u Karla Marxe a ukážeme si základní koncepty současné marxistické třídní analýzy. Dále se budeme zabývat pojetím třídní analýzy u Maxe Webera a představíme si základy, na nichž staví současná weberovská třídní analýza. V závěrečné části této kapitoly obě tyto tradice srovnáme a ukážeme si, co je spojuje a v čem se naopak odlišují.

1.1 Marxovo pojetí třídních nerovností a sociálních tříd

Marx nikdy nevypracoval ucelenou teorii sociálních tříd. Vše, co o sociálních třídách napsal, má fragmentární povahu a je roztroušeno napříč jeho celým dílem. To je poněkud paradoxní s ohledem na skutečnost, že sociální třída je jedním z ústředních konceptů mnoha jeho prací (srov. Marx 1956, 1958, 1960, 1963; Marx, Engels 1958a, 1958b, 1976).

Marx vychází z předpokladu, že ekonomické podmínky, v nichž člověk žije, formují způsob jeho jednání a uvažování. Velikost materiálních zdrojů a šance, které člověk na jejich základě má, determinují způsob jeho života, jeho myšlení a přístup k okolnímu světu. To, jak si člověk obstarává obživu, souvisí s tím, jak žije a myslí. „Bytí lidí není určováno jejich vědomím, nýbrž naopak, jejich vědomí je určováno jejich společenským bytím,“ píše Marx (1963: 37). Má-li se život člověka, jeho uvažování a jednání, změnit, musí se nejdříve změnit ekonomické podmínky, v nichž se nachází - musí se změnit úroveň jeho materiálního blahobytu.

V makrosociální rovině tato teze zní: výroba statků a produkce služeb, neboli výrobní vztahy, tvoří ekonomickou základnu společnosti, která souvisí se společenským uspořádáním, determinuje společenské vztahy a vytváří specifický typ společnosti. „Způsob výroby materiálního života podmiňuje sociální, politický a duchovní životní proces vůbec,“ konstatuje Marx (1963: 36-37). Otrocká výroba souvisela se starověkými společnostmi, feudální způsob výroby charakterizoval středověké společnosti a kapitalistický způsob výroby podmiňuje existenci moderních společností. Má-li se změnit společenské uspořádání, musí se na

základě této teze nejdříve změnit výrobní způsob, který společenské uspořádání determinuje.

V žádné ze společností člověk nevyrábí zboží a neprodukuje materiální nebo kulturní statky sám. Při těchto činnostech vstupuje do vztahů s ostatními lidmi. Podle toho, zdali vlastní nebo nevlastní výrobní prostředky, zaujímá v těchto vztazích určité postavení. Povaha výrobních prostředků se sice v dějinách mění - v předkapitalistických společnostech byly výrobními prostředky půda, domácí zvířectvo nebo zemědělské nástroje, v kapitalistické společnosti jsou výrobními prostředky stroje, továrny, průmyslové podniky a ekonomický kapitál -, nicméně nerovnosti, vymezené vztahem k jejich vlastnictví, zůstávají. Ti, kteří mají výrobní prostředky, mají také jiné postavení než ti, kteří jsou nuceni se ve výrobním procesu spoléhat pouze na svou pracovní sílu. Vztah k výrobním prostředkům determinuje jejich třídní postavení - vytváří třídní nerovnosti. Mají-li se potom třídní nerovnosti ve společnosti změnit, musí se nejdříve změnit vztah lidí k výrobním prostředkům.

Podle Marxe třídní nerovnosti existují pouze tehdy, když je podstatou výrobních vztahů vykořisťování. Vlastníci výrobních prostředků si přivlastňují nadhodnotu, která vzniká jako rozdíl mezi cenou, za niž je výrobek prodáván, a mzdou, kterou dělníci dostávají za jeho výrobu. Vlastníci to mohou dělat, protože mají moc nad těmi, jež nic nevlastní. Na základě tohoto konceptu Marx v kapitalistické společnosti identifikuje dvě sociální třídy: kapitalisty (buržoazii) a dělníky (proletariát). Kapitalisté vlastní a ovládají výrobní prostředky, dělníci nic nevlastní a nad ničím nemají moc. Kapitalisté rozhodují a vykořisťují dělníky, dělníci jsou vykořisťováni a jsou vůči nim v podřízeném postavení. Kapitalisté platí dělníkům pouze tolik, kolik je nezbytné k udržení a reprodukci jejich postavení, a nikoliv tolik, kolik si zaslouží, či jaká je hodnota jejich pracovní síly. Z tohoto důvodu jsou zájmy kapitalistů protikladné (konfliktní) k zájmům dělníků. Kapitalisté se všemi prostředky snaží udržet tento stav - třídní nerovnosti, dělníkům jde o jeho změnu.

Z tohoto důvodu Marx chápe koncept vykořisťování v poněkud širším smyslu než jako pouhý odkaz na přivlastňování nadhodnoty práce. Jedná se o koncept, který diferencuje jednání a chování představitelů sociálních tříd - to, co dělají, jak jednají

a jak nakládají s tím, co mají. Odkazuje nejen ke vztahu mezi vykořisťovanými a vykořisťovateli, ale také ke vztahu mezi ovládanými a ovládajícími (Marx 1956).

Podle Marxe je v každé době převažující mínění vždy míněním vládnoucí třídy. Kapitalisté nejen že vlastní výrobní prostředky a mají moc nad dělníky, ale k zachování stávajícího stavu produkuje ideologii, která ospravedlňuje jejich dominantní postavení ve společnosti. Materiální a mocenská nadvláda jedněch nad druhými znamená zároveň také ideologickou nadvládu. V *Německé ideologii* Marx a Engels píší: „Myšlenky vládnoucí třídy jsou v každé epoše vládnoucími myšlenkami, tj. třída, která je vládnoucí *materiální* silou společnosti, je zároveň její vládnoucí *duchovní* silou. Protože vládnoucí třída má k dispozici prostředky materiální produkce, disponuje zároveň prostředky duchovní produkce, takže si tím zároveň zpravidla podřizuje myšlenky těch, kterým chybějí prostředky duchovní produkce. Vládnoucí myšlenky nejsou nic jiného než ideový výraz vládnoucích materiálních vztahů, jsou to vládnoucí materiální vztahy pojeté jako myšlenky“ (Marx, Engels 1958b: 59-60).

S konceptem sociální třídy Marx pracuje ve dvojnásobném smyslu. Jednak jako s analytickým konceptem, jednak jako s deskriptivním pojmem (Giddens 1979; Wright 1985). Analytickým konceptem sociální třídy odkazuje ke strukturálním základům třídních vztahů. Deskriptivním pojmem sociální třídy mapuje třídní nerovnosti v jednotlivých společnostech a historických dobách. Podle Wrighta (1985) je první koncept nástrojem k rozlišení toho, jak sociální uspořádání výrobního procesu v kapitalistické společnosti vytváří třídní řezy a jak jsou lidé umísťováni v jejich rámci. Jedná se o strukturalistické vymezení třídních nerovností. Třídy samy o sobě v tomto pojetí nemají obsah, jsou to prázdné „prostory“ vymezené hranicemi mezi nimi. Odkazují k sobě navzájem a jedna bez druhé by neexistovaly. Druhý pojem slouží Marxovi k zmapování způsobů, jimiž se lidé v rámci třídní struktury organizují do kolektivit a skupin, jež jsou součástí třídního boje.

Výsledkem prvního pojetí sociálních tříd jsou dvě protilehlé třídy, jejichž pojmenování se mění podle historických okolností: otrokáři a otroci, feudálové a nevolníci, buržoazie a prolétariát (Marx 1958a). Výsledkem druhého pojetí je pojmenování

jednotlivých sociálních tříd, sociálních skupin a frakcí: kapitalisté, dělníci, statkáři, pozemková aristokracie, zemědělci, maloburžoazie, střední třída, lumpenproletariát, průmyslová buržoazie nebo průmyslový proletariát (Marx 1960). Jedná se o deskriptivní pojmy pro konkrétní skupiny osob, ve smyslu jejich vyššího a nižšího společenského postavení, aniž by Marx zdůvodnil hranice mezi nimi a kritéria, která je od sebe oddělují. S těmito třídami a sociálními skupinami pracuje pouze kontextuálně. Používá je při analýze jiných sociálních fenoménů jako pomocné kategorie, které charakterizují nerovnosti mezi lidmi. V žádné části svého díla se ovšem nezaměřuje na úplnou a komplexní deskripci třídní struktury moderní (nebo předmoderní) společnosti.

Tato dvě pojetí sociální třídy Marx systematicky a argumentačně nepropojuje.³ S prvním pojetím pracují Marx a Engels především v *Manifestu komunistické strany* (1958a). Podle jejich názoru je kapitalistická společnost čím dál více rozdělena na buržoazii a proletariát, jež jsou k sobě v přímé opozici. „Naše epocha, epocha buržoazie, se vyznačuje tím, že třídní protiklady zjednodušila. Celá společnost se stále více štěpí na dva velké nepřátelské tábory, na dvě velké, přímo proti sobě stojící třídy: buržoazii a proletariát“ (Marx, Engels 1958a: 429). Tuto opozici považují za nedílnou součást historického vývoje společnosti. Každá třídní struktura se postupně polarizuje na dvě třídy a konflikty mezi nimi se vyostřují natolik, že vedou ke společenské změně, ke konstituci nových sociálních vazeb a ustavení nového společenského uspořádání. Podle Marxe a Engelse (1958a) jsou dějiny všech společností dějinami třídních bojů. Svobodný a otrok, patricij a plebejec, baron a nevolník, cechovní mistr a tovaryš, zkrátka utlačovatel a utlačovaný vždy stáli proti sobě v přímém protikladu a vedli nepřetržitý boj, který končil revolučním přetvořením celé společnosti nebo společným zánikem bojujících tříd,

³ Z tohoto důvodu tato dvě pojetí sociálních tříd někteří autoři považují za výraz Marxovy nekonzistentnosti (srov. např. Aron 1981; Wright 1985). Jiní autoři naopak tato dvě pojetí rozdělují na třídní teorii (zdůvodnění třídních nerovností) a třídní empirii (popis aktuální třídy) a ukazují, že třídy v empirické rovině jsou vždy komplexnější než jejich teoretické zdůvodnění, a proto se nemusejí důsledně překrývat (srov. např. Giddens 1979; Crompton 1998).

konstatují Marx a Engels (1958a). Třídní konflikt je v tomto smyslu motorem lidských dějin. Třídy jsou sice strukturálně vymezené, existují *samy o sobě*, nicméně u jejich představitelů existuje potence pro transformaci v *třídy pro sebe* - v třídy, jež budou definovány jejich samotnými reprezentanty. To souvisí s uvědoměním, artikulací a následným prosazením konkrétních třídních zájmů. „Ekonomické podmínky změnil nejdrive širokou masu obyvatel v dělníky. Panství kapitálu vytvořilo pro tuto masu společnou situaci, společné zájmy. A tak je tato masa už třídou proti kapitálu, není však ještě třídou pro sebe. V boji, z něhož jsme naznačili jen některé fáze, se tato masa stmeluje, ustavuje se jako třída pro sebe. Zájmy, které hájí, stávají se třídními zájmy,“ píše Marx (1958: 195).

Tento proces Marx s Engelsem považují za zákon lidských dějin a definují jej jako historický materialismus. Jedná se o proces, který směřuje k neexistenci nerovností ve vlastnictví výrobních prostředků, k beztřídní společnosti a k životu v komunitách a komunistické společnosti. O tom, jak bude výroba v této společnosti organizována a jaká bude podoba výrobních vztahů, Marx ovšem nikde ve svém díle nepíše.

S druhým pojetím sociálních tříd Marx pracuje především ve třetím dílu *Kapitálu* (1956). Píše zde o třech velkých společenských třídách, které charakterizují kapitalistický způsob výroby. Jedná se o dělníky, kapitalisty a pozemkové vlastníky. Pro první z nich je typická mzda a zhodnocování pracovní síly, pro druhé zisk a zhodnocování kapitálu a pro poslední z nich pozemková renta a zhodnocování pozemkového vlastnictví.

I když Marx na více místech svého díla pracuje s třídou v deskriptivním smyslu, je přesvědčen, že každá společnost se dříve nebo později promění do modelu dvou tříd, které budou stále více polarizovány a mezi nimiž bude docházet k stále ostřejšímu a vyhraněnějšímu konfliktu. Za tohoto předpokladu rozdíl mezi pojetím sociální třídy jako jednotky analýzy třídní struktury a deskriptivním pojetím třídy pro uchopení konkrétních sociálních skupin v čase zmizí. Je to tedy sám kapitalistický vývoj, co podle Marxe propojí abstraktní a konkrétní kategorie sociálních tříd a povede ke zrušení rozdílu mezi nimi. >

1.2 Konceptuální základy marxistické třídní analýzy

V marxistické třídní tradici měl koncept třídy vždy silnou explanační potenci. Spolu se způsobem výroby a ekonomickou základnou byl považován za podstatu sociálního konfliktu, sociální změny a historického vývoje (srov. např. Dahrendorf 1959; Ossowski 1963; Collins 1975; Poulantzas 1975; Parkin 1979; Giddens 1979). Současní marxisté ovšem tuto představu opouštějí (Wright 1985; 1989; 1997; Burawoy, Wright 2001) a se sociální třídou pracují především ve dvojm smyslu: jednak jako s distinktivní kategorií, která podmiňuje ekonomické a sociální nerovnosti mezi lidmi, a jednak jako s explanačním konceptem, jenž vysvětluje jednání a postoje člověka k okolnímu světu.

Podle Wrighta (2005) současnou marxistickou třídní analýzu charakterizuje osm konceptů. První čtyři koncepty se týkají třídních vztahů. Jedná se o *sociální vztahy v rámci výrobního procesu*, o *třídní vztahy, které jsou specifickou formou těchto vztahů*, o *„variaci“ třídních vztahů* a o *komplexitu třídních vztahů*. Zbýlé čtyři koncepty se týkají třídní struktury a třídních pozic. Jedná se o *vymezení „pozice“ v rámci třídních vztahů*, o *komplexitu třídních pozic*, o *distinkci mezi makrorovinou a mikrorovinou třídní analýzy* a o *třídněpodmíněné jednání*.

Sociální vztahy v rámci výrobního procesu odkazují ke skutečnosti, že v každém výrobním procesu mají lidé rozdílná práva a rozdílnou moc nad produktivními zdroji (zdroje, jež umožňují výrobu a zisk) a výsledky výroby. Na jedné straně lidé kooperují, utvářejí výrobní vztahy a výrobní systém, na straně druhé velikost zdrojů, kapitálu a prostředků, s nimiž do této kooperace vstupují, determinuje jejich postavení v rámci tohoto systému. Nejedná se přitom o postavení ve smyslu vyšší nebo nižší pozice, ale o postavení, které je vymezené mírou, do níž člověk může nakládat s výrobními nástroji, kapitálem a výrobními produkty. Vlastnictví produktivních zdrojů totiž není stejné jako vlastnictví věcí. Disponování s těmito zdroji znamená možnosti jejich zužitkování ve výrobním procesu, na němž participují lidé, kteří podobné možnosti nemají. V tomto smyslu je moc nad produktivními zdroji spojena s mocí nad ostatními lidmi, s regulací jejich pracovních činností a aktivit. V tomto smyslu jsou výrobní vztahy především vztahy sociální.

Sociální vztahy, které vznikají v důsledku nerovné distribuce práv a moci nad produktivními zdroji, marxistická třídní analýza označuje jako třídní vztahy. Když jedni mají větší právo a moc nad produktivními zdroji než druzí, jedná se o *třídní vztahy, které jsou specifickou formou vztahů* existujících v rámci výrobního procesu. Základní kontrast v kapitalistických společnostech je například mezi vlastníky výrobních prostředků a nositeli pracovní síly, protože „vlastnění“ je výrazem práv a moci nad produktivními zdroji, konstatuje Wright (2005).

V čase *třídní vztahy varíují*. Jejich kvantitativní povaha se proměňuje, jejich kvalitativní rys ovšem zůstává stejný. Jak se mění obsazení tříd, mění se i kvantitativní rozdíly mezi bohatými a chudými. To, že jedni patří mezi vlastníky a jiní mezi skupinu bez majetku, kapitálu a výrobních prostředků, ovšem zůstává, ať už hovoříme o otrokářské společnosti, feudalismu nebo kapitalismu. Stručně řečeno: kvalitativní rozdíly v třídních vztazích se nemění.

Marxistická třídní teorie prezentuje třídní vztahy většinou v té nejjednodušší formě - jako vztahy mezi dvěma třídami. Buržoazie (feudálové, otrokáři) vlastní výrobní prostředky a kapitál, proletariát (nevolníci, otroci) nic z toho nevládní. Jedná se o polarizaci třídního boje. Toto vymezení třídních vztahů je pouze teoretické, empirická realita se od něj ovšem vždy odlišuje. Jelikož existují rozmanité typy vlastnictví, existují i *rozmanité třídní vztahy*. Otázkou pro marxistickou třídní analýzu pak je, jak komplexní jsou tyto třídní vztahy v dané společnosti a historické době.

V současnosti je většina debat o sociálních třídách zaměřena více na problém definice třídních kategorií a vymezení třídních pozic než na třídní vztahy. Jedná se o specifikaci kritérií, na jejichž základě mohou být lidé rozřazeni do třídních pozic. Jazykem marxistické třídní analýzy to znamená *umístování lidí do pozic existujících v rámci třídních vztahů*. Otázky, jež s tím souvisejí, jsou dvě: Jaká kritéria rozdělují lidi do třídních pozic? A kolik tříd ve společnosti existuje? Binární model třídních vztahů je pro současnou marxistickou třídní analýzu neadekvátní (Wright 2005). Vztahy mezi lidmi na trhu práce jsou rozmanité a má-li být *třídní struktura jejich odrazem, musí být podobně komplexní*. Konečný počet vymezených třídních pozic se přitom podle Wrighta řídí jednoduchým pravidlem: třídních pozic má

být tolik, kolik je jich pro analytické a výzkumné účely sociálně diferencujících.⁴

Marxistická třídní analýza je složena z *makroanalýzy mikroanalýzy*. Makroanalýza se zaměřuje na třídní strukturu v jednotlivých společnostech, státech nebo historických dobách a zabývá se tím, jak třídní struktura poznamenává jiné nadindividuální (sociální) fenomény. Mikroanalýza je zaměřena na zmapování způsobů, jimiž třídní pozice ovlivňuje podobu života jedince. Při konkrétní analýze je obvykle mikroanalýza a makroanalýza propojená. Marxisté předpokládají, že makroprocesy mají základy v mikroprocesech a naopak: individuální životy jsou ovlivňovány nadindividuálními fenomény.

Posledním konceptem marxistické třídní analýzy je *třídní jednání*. Pod hlavičkou tohoto konceptu jsou skryty další koncepty, jako je třídní zájem (materiální zájem vyvěrající z postavení v rámci třídních vztahů), třídní vědomí (povědomí třídních příslušníků o své třídní pozici a podmínkách, které vedou k její změně), třídní praktiky (aktivity, jež jsou vedeny třídním zájmem), třídní formace (sociální skupiny vzniklé na základě realizace třídního zájmu, jako jsou řemeslnické cechy, politické strany nebo zaměstnanecké asociace) a třídní boj (konflikty s jedinci majícími jiné třídní zájmy). Vymezení všech těchto konceptů souvisí s třídním jednáním a vede ke specifikaci podmínek sociální změny ve společnosti.

Každý z těchto osmi konceptů odkazuje k základní tezi současné marxistické třídní analýzy: třídní struktura a umístění člověka v ní má významné konsekvence jak pro jeho život, tak pro podobu sociálních institucí (Wright 2005). Na sociální mikrovině podobu života ovlivňuje to, zdali člověk prodává nebo si kupuje pracovní sílu na trhu práce, zdali má moc či nikoliv určovat lidem to, co budou dělat v rámci výrobního procesu, zdali vlastní nebo nevládní ekonomický kapitál, zdali je či není vzdělaný. Na sociální makrovině podobu sociálních institucí poznamenává to, zdali výrobní prostředky vlastní pouze malá skupina lidí, nebo je jejich vlastnění rozloženo napříč celou populací, či zdali jsou výrobní prostředky pouze v rukou soukromých, v rukou veřejných, nebo je rozšířená kombinace obou těchto typů vlastnických práv.

⁴ Tuto odpověď si Wright vypůjčuje od Eriksona a Goldthorpa (1992) a jejich pojetí třídní analýzy.

Při formulaci této teze marxističtí třídní analytici vycházejí ze dvou předpokladů: To, co člověk má, determinuje to, co dostává. A to, co člověk má, determinuje to, co musí dělat, aby dostal to, co dostává. První předpoklad se týká ekonomického zisku. Vlastnictví kapitálu a (výrobních) prostředků podmiňuje ekonomické možnosti, a tím také životní standard. Druhý předpoklad se týká distribuce ekonomických činností (zaměstnání). Kapitál a (výrobní) prostředky podmiňují činnosti, které lidé musejí dělat, aby měli ekonomický příjem (nechat se zaměstnat, investovat, podnikat, zaměstnávat jiné atd.).

Souvislost mezi třídním postavením a ekonomickými nerovnostmi představitelé marxistické třídní analýzy konceptualizují jako vykořisťování. Bohatství jedněch je dáno chudobou druhých. Ti, co jsou chudí, jsou chudí proto, že část hodnoty jejich práce zůstává v rukou jiných, kteří jsou díky ní bohatí. Celkový počet ekonomických výhod a privilegií je ve společnosti konečný. Když jedni bohatnou, jiní chudnou a naopak. Výsledek součtu rovnice, v níž dohromady figurují chudí a bohatí, je vždy stejný.

Proces vykořisťování doprovázejí mocenské nerovnosti, třídní antagonismus a sociální exkluze. Příslušníci určitých tříd jsou vykořisťováni proto, že nemají moc a přístup ke zdrojům, jež přinášejí zisk. Jsou exkludováni z produktivních výhod. Proto také mají odlišné (antagonistické) zájmy, které se promítají do jejich životů - do sociálních, kulturních a politických činností (postojů a názorů, zdraví, rodinných a přátelských vazeb, vzorců volebního chování atd.). Třídní struktura zkrátka v marxistické třídní analýze souvisí s hranicemi toho, co si člověk může a nemůže dovolit - determinuje meze ekonomického, sociálního, politického a kulturního života.

1.3 Weberovo pojetí třídních nerovností a sociálních tříd

Podobně jako Karel Marx, ani Max Weber se systematicky sociálními třídami nikdy důkladně nezabýval. Vše, co o třídách napsal, je obsaženo ve dvou (obecnějších) částech jeho posmrtně editované práce *Economy and Society* (1978a; 1978b).

Weber rozlišuje *třídní postavení (třídní situaci)* a *sociální třídu*. *Třídní postavení* označuje stav, kdy zdroje podmiňující životní šance jsou pro určitý počet lidí ve společnosti podobné. Lidé, kteří mají stejnou velikost majetku a stejné příležitosti získat ekonomický příjem, se nacházejí v podobném třídním postavení. Velikost jejich majetku podmiňuje jednak to, co si mohou na trhu zbožím dovolit, a jednak to, co mohou na trhu práce získat. „Majetek a nemajetnost jsou základními kategoriemi všech třídních postavení,“ píše Weber (1978b: 927). V jejich rámci se ovšem třídní postavení dále diferencují. Bud podle druhu majetku, který jejich držitelům přináší zisk, a pokud majetek nemají, tak podle typu služeb, které člověk na trhu práce nabízí. Vlastnictví budov, půdy, dobytka, lidí, výrobních nástrojů nebo finančních prostředků (a to vždy s ohledem na jeho velikost) diferencuje třídní postavení lidí, podobně jako druh pracovních služeb, které jsou lidé schopni nabídnout (s ohledem na jejich trvalé nebo pouze jednorázové využití). V tomto smyslu majetek a činnosti, s nimiž člověk na trh práce přichází, determinují jeho sociální osud.

U těch, kteří se nacházejí ve stejném třídním postavení, lze očekávat podobné ekonomické zájmy (tržní zájmy). Vlastníci výrobních prostředků (třída kapitalistů) mají jinou paletu možností na trhu práce a pravděpodobně také jiné ekonomické zájmy než lidé sice bez těchto prostředků, ovšem s odbornými znalostmi a vzděláním (střední třída), nebo ve srovnání s lidmi, kteří se na trhu práce musejí spoléhat pouze na svou fyzickou sílu (nekvalifikovaná dělnická třída). Jednotný ekonomický zájem ovšem není s jednotlivými třídními postaveními nezbytně spojen. U reprezentantů jednoho třídního postavení se jejich zájmy mohou lišit podle jejich dispozic k vykonávané práci, podle míry koheze mezi nimi nebo podle míry artikulovanosti jejich společného zájmu vzhledem k jejich třídnímu postavení (například odborovými svazy nebo zaměstnaneckými spolky). Ekonomický zájem existuje ve formě pravděpodobnosti, která je spojená z každým třídním postavením. Tato pravděpodobnost je ovšem spíše tématem pro analýzu než předpokladem, na němž lze stavět.

Sociální třídy jsou skupiny lidí v podobném třídním postavení. Zatímco třídní postavení odkazuje k materiálním nerovnostem ve společnosti, které podmiňují životní šance na trhu práce

a zboží, sociální třída odkazuje k sociálním skupinám, které se v rámci těchto nerovností mohou utvářet a u jejichž představitelů pak identifikujeme podobný typ jednání. „V naší terminologii sociální třídy nejsou komunity; pouze představují možné a často se vyskytující základy pro sociální jednání,“ píše Weber (1978b: 927). A pokračuje: „O sociální třídě můžeme hovořit tehdy, když (1) u určitého počtu lidí společné kauzální komponenty podmiňují jejich životní šance, když (2) jejich ekonomické zájmy o materiální statky a příležitosti pro výtěžek jsou odrazem těchto komponent, a když (3) k tomu dochází na trhu práce a zboží - v třídním postavení“ (1978b: 927).

Ve všech společnostech je přístup k materiálním zdrojům a nakládání s nimi (jejich užívání) podřízen pravidlům, která jsou součástí společenských institucí, jež regulují lidské jednání. V kapitalistických společnostech západního typu přerozdělování zdrojů není založeno na askriptivních charakteristikách a nakládání s nimi se neřídí tradicí. Přerozdělování reguluje trh a používání zdrojů vymezují racionální pravidla. Racionalita pravidel spočívá v tom, že člověk může volit ty nejhodnější zdroje, čímž je umravňováno jeho chování v tom smyslu, že se zdroji nakládá tak, aby byly vždy efektivně (a nikoliv bezúčelně) využity. Člověk zkrátka může podle svých možností a velikosti svých zdrojů kalkulovat nejvýhodnější využití zdrojů. A podoba této kalkulace vymezuje hranice jednotlivých sociálních tříd.

B Když Weber hovoří o sociální třídě, nezabývá se problémem materiální deprivace, materiálními výhodami určitých sociálních tříd nebo rozporů mezi představiteli jednotlivých sociálních tříd. U sociální třídy jej zajímá obsah, její normativní řád spojený s kognitivními praktikami a racionální odpovědí na velikost zdrojů jejich představitelů. Sociální třída je popisem způsobu, jak lidé přistupují ke svým materiálním podmínkám v situaci, kdy jejich ekonomické interakce jsou regulovány racionálními pravidly ekonomického užitku. Souvisí s instrumentální racionalitou, s jednáním a chováním (Dones 1975; Sayer 1991; Wright 2002). Nejedná se o komunitu, sociální skupinu nebo pospolitost, jež vymezují a propojují sociální vazby a jednotný třídní zájem. U reprezentantů sociálních tříd sice můžeme pozorovat stejné nebo velmi podobné jednání, nicméně toto jednání nepramení z toho, že se jedná o příslušníky jedné sociální třídy, ale z toho, že stejné

reagují na své postavení na trhu práce. Sociální třída neurčuje jedním svých členů; jejich jednání podmiňuje pracovní trh, trh zboží nebo kapitalistický podnik. Sociální třídy jsou výrazem podobného jednání, jsou odpovědí na stejné třídní postavení.

Sociální třída a třídní postavení jsou jedněmi ze tří prvků Weberova pojetí sociální stratifikace. Vedle nich Weber pracuje ještě s konceptem statusových skupin a politických stran.

Statusové skupiny jsou oproti sociálním třídám reálnými sociálními skupinami. Mají skupinovou strukturu a charakterizují je sociální interakce mezi jejich členy. Na rozdíl od čistě ekonomicky determinovaného třídního postavení, statusové postavení podmiňuje určitý typ cti - určité sociální vlastnosti a návyky člověka, které považuje za sobě vlastní a přirozené. Statusové skupiny jsou konstitutivním prvkem společenského řádu, jelikož příslušnost k nim je spojena s určitým typem jednání a s vědomím určitého společenského postavení. Jedná se o skupiny, které dávají člověku identitu ve smyslu pozitivního nebo negativního osobního ocenění. Příslušníci takových skupin mají statusovou čest. Bez vědomého udržování by statusové skupiny neexistovaly.

I když představitelé statusových skupin kladou větší důraz na symbolické uznání než reprezentanti sociálních tříd, znamená to, že příslušníci těchto dvou skupin oddělují rozdílné zájmy a rozdílné motivy jednání. Stejně jako je sociální třída spojena se symbolickým zájmem jejích představitelů, jsou i statusové skupiny spojené s materiálním zájmem jejích reprezentantů. Podle Webera nelze tyto dva zájmy od sebe oddělit a nelze je proto brát za diferenční kritérium mezi představiteli statusových skupin a sociálních tříd. To, co odlišuje tyto dvě skupiny, je způsob, jímž jsou svázány s materiální nerovností. Sociální třída ovlivňuje velikost materiálního blahobytu přímo - prostřednictvím ekonomických výhod, s nimiž člověk vstupuje do tržní směny práce a zboží. Statusová skupina poznamenává velikost materiálního blahobytu nepřímo - prostřednictvím statusové cti, která posvěcuje donucovací mechanismy, pomocí nichž reprezentanti statusových skupin získávají materiální výhody a rozšiřují své životní šance.

V realitě se často statusové skupiny překrývají s třídními rozdíly. Majetek sice není základním diferenčním kritériem statusových skupin, ale podle Webera je i v případech statusových rozdílů

nakonec tím, co je jejich podstatou. Člověk, který měl v předmoderní společnosti nejvyšší symbolické postavení (patřil do nejvyšší statusové skupiny), obvykle rovněž přináležel mezi nejbohatší lidi a naopak: reprezentanti těch nejnižších postavených statusových skupin byli součástí jedněch z nejhudších lidí ve společnosti. V moderní společnosti, která postrádá explicitní statusová privilegia, velikost ekonomického kapitálu a pozice na trhu práce podmiňuje formální a neformální sociální styky. K společenské konverzaci a ustavování sociálních vazeb, k námluvám mezi mladými lidmi a uzavírání sňatků dochází především mezi představiteli určité pozice na trhu práce, mezi reprezentanty stejného třídního postavení. To ovšem neznamená, že statusová čest musí být vždy svázána s třídním postavením. Analyticky je v příkrém rozporu s velikostí materiálních statků a ekonomického kapitálu. Do jedné statusové skupiny mohou patřit jak majetní, tak nemajetní. Rozhodující pro jejich statusovou příslušnost je jejich životní styl a sociální vazby v rámci skupiny. Od člověka jako reprezentanta statusové skupiny se očekává určité podřízení se tomu, čím se jeho skupina odlišuje od ostatních statusových skupin. Toho lze sice dosáhnout i bez adekvátní velikosti ekonomického kapitálu, nicméně ekonomický kapitál tuto statusovou příslušnost spíše ulehčuje, než aby jí zabraňoval, konstatuje Weber (1978b).

Stratifikace podle statusových skupin převažuje nad třídní stratifikací v dobách relativní technologické a ekonomické stability. Člověk je oceňován v symbolickém smyslu, když není nutné brát zřetel na to, co umí a co dokáže. Symbolické charakteristiky dominují nad znalostmi, schopnostmi a výkonem na trhu práce. Tržní postavení se pak nijak výrazně nemění (pozorujeme nízkou sociální mobilitu), což souvisí s tím, že se nemění ani životní šance lidí. V tomto slova smyslu je statusová diferenciace společnosti brzdou rozvoje volného trhu a životních příležitostí. Každý technologický pokrok a ekonomická změna naopak vedou k posílení třídní stratifikace. Člověk je zhodnocován na trhu práce podle svých schopností, kvalifikace a výkonu. Doby nebo země, v nichž má třídní postavení dominantní význam, charakterizuje vždy technologická a ekonomická transformace. Kapitalistické společnosti západní Evropy jsou právě z tohoto důvodu především společnostmi třídními. Základem jejich existence je oproti

předkapitalistickým společnostem permanentní ekonomická změna a technologický pokrok.

Politickým stranám Weber věnuje ze všech třech konceptů nejmenší prostor. Jejich existence souvisí s nerovnou distribucí moci. Příslušníci politických stran usilují o získání moci - o to, aby mohli ovlivňovat život ve společnosti. Na rozdíl od reprezentantů sociálních tříd a statusových skupin se vždy řídí zvolením těch nejvhodnějších prostředků k dosažení svého cíle (účelově racionálním jednáním), ať už se jedná o cíl věcný (prosazení politického programu, podle něhož mají být uspořádány věci veřejné), osobní (sinekura, moc a s nimi související čest a uznání) nebo oba cíle dohromady. Politické strany jsou proto možné pouze za existence racionálního řádu. Politické strany usilují o dosažení svých reprezentantů do správy tohoto řádu. Často zastupují třídu nebo statusovými skupinami podmíněné zájmy, i když to neplatí vždy bez výhrady. Může se jednat pouze o efemérní skupiny, které usilují o moc z nejrůznějších důvodů a používají k tomu nejrůznější prostředky (od holého násilí, přes peníze, sílu slova, sugesci, manipulaci a sociální vliv, až k získávání hlasů ve volbách). Pokud moc získají v procesu, který komunita nebo společnost uznává, získávají také legitimitu (oprávněnost) svého postavení. Jedná se pak o respektované politické strany, jež mají mandát k tomu, aby ovlivňovaly pravidla, jimiž se řídí sociální život v komunitě nebo společnosti.

Dohromady sociální třídy, statusové skupiny a politické strany tvoří osy sociální stratifikace moderní společnosti. I když jsou v realitě často provázány, analyticky lze od sebe odlišit na základě třech kritérií: typ interakce, subjektivní identita a forma kolektivního jednání. Pro představitele třídních postavení je typická ekonomická interakce, pro příslušníky statusových skupin sociální interakce a pro členy politických stran politická interakce. V rámci ekonomické interakce není nezbytná ani třídní identita, ani kolektivní jednání. V rámci sociální interakce statusové skupiny existují díky identifikaci jejích členů s nimi. Statusové skupiny jsou součástí subjektivní identity, jejich členové se ovšem od reprezentantů třídních pozic neodlišují kolektivním jednáním. U představitelů politických stran nalezneme jak subjektivní identitu spojenou s politickou stranou, tak kolektivní jednání. Začnou-li pak reprezentanti jednotlivých třídních postavení sdílet

společnou identitu, vytvoří statusovou skupinu, a když na základě této identity začnou organizovat kolektivní akce, transformují tuto skupinu do politické strany.

1.4 Weberovské pojetí třídní analýzy

Weber konceptem *třídního postavení* odpověděl na otázku, co stojí za nerovnostmi v životním blahobytu a životních šancích. V kapitalistických společnostech jsou to podle něho materiální zdroje, které vymezují šance člověka na trzích práce a zboží. Konceptem *sociálních tříd* odpověděl na otázku, co charakterizuje a podmiňuje historickou proměnlivost a sociální organizaci nerovností ve společnosti. V tomto smyslu jeho koncept sociální třídy popisuje vztah lidí k jejich materiálním podmínkám - vyjadřuje jejich přístup k nim.

Těmito dvěma odpověďmi Weber vymezil základní dimenze třídní analýzy, která vychází z jeho odkazu. Její současní představitelé (Breen, Hannan, Rottman, Whelan 1990; Erikson, Goldthorpe 1992; Breen 2005) se zaměřují jednak na vymezení třídních pozic a jednak na analýzu vztahu mezi třídními pozicemi a životními šancemi. V prvním případě odpovídají na otázky: Na základě jakých kritérií mají být třídní pozice od sebe odděleny? A jakou podobu má konkrétní třídní schéma? Ve druhém případě odpovídají na otázky: Jaký mechanismus vysvětluje variaci v životních šancích lidí s ohledem na jejich materiální zdroje? A proč třídní nerovnosti podmiňují životní šance? Jak odpovědi na otázky v prvním, tak odpovědi na otázky ve druhém případě jsou propojené. Ve weberovské třídní analýze nelze obhájit určité třídní schéma, aniž by diferencovalo životní šance lidí, a naopak: kritéria, která diferencují životní šance, nelze považovat za relevantní bez toho, že by diferencovala třídní pozice.

Hlavním cílem weberovské třídní analýzy je na základě třídních nerovností vysvětlit širokou paletu životních výsledků jako jsou názory, postoje, přesvědčení, životní styl, hodnoty, politické preference, zdraví, rodinný život nebo vzdělanostní aspirace (Breen 2005). Přitom musejí být zachyceny hlavní dimenze, které diferencují trh práce - dimenze, jež jsou významné pro rozdíly v životních šancích. Problémem přitom je, jak z velkého množství

zaměstnaneckých pozic vytvořit přehledné třídní schéma, které bude obsahovat ještě tolik tříd, aby to bylo analyticky únosné a interpretačně zvládnutelné, a zároveň tolik tříd, aby jejich počet diferencoval životní šance jejich představitelů. Na jedné straně představitelé weberovské třídní analýzy tedy čelí požadavku co nejmenšího počtu tříd, jež je dán interpretačními důvody, na straně druhé se musejí vyrovnat s požadavkem dostatečného počtu tříd, které zachycují rozdíly na trhu práce, jež je dán věcnými důvody.

Představitelé weberovské třídní analýzy vycházejí z předpokladu, že u lidí, kteří sdílejí stejnou třídní pozici, můžeme očekávat i stejné životní výsledky, protože tito lidé mají tendenci jednat stejně. Otázkou je ovšem proč? Viděli jsme, že v marxistické třídní analýze je to proto, že představitelé sociálních tříd se nacházejí v podobné pozici ve vztahu k výrobním prostředkům a kapitálu. Bud jsou vykořisťováni, čímž je jim způsobována újma, a proto nechtějí v tomto stavu dále setrvávat, nebo naopak vykořisťují jiné, mají výhody, a právě proto chtějí v tomto stavu setrvávat. Ve weberovské třídní analýze je to proto, že podobné jednání lze očekávat u těch lidí, kteří mají stejné podmínky k němu. A třídní postavení je determinantem těchto podmínek. Podmínky k jednání se ovšem liší od třídně vědomého jednání. Ve weberovské třídní tradici sociální třída vzniká jako součet podobným způsobem jednajících osob, které je podmíněno jejich podobným třídním postavením. Toto jednání ovšem není nevyhnutelné, existuje spíše v podobě možnosti. Lidé ve stejném třídním postavení vnímají vztah mezi příčinami a důsledky svého třídního postavení, a proto mají velkou pravděpodobnost, že budou na tuto situaci reagovat podobným způsobem - že budou jednat stejně. Z jejich hlediska se jedná o smysluplné jednání (lidé vědí, proč jednají tak, jak jednají, což znamená, že své jednání dokáží zdůvodnit) a s ohledem na jejich třídní situaci o racionální jednání (jsou vedeni tím, aby volili co nejefektivnější jednání, které vede k dosažení co nejlepšího materiálního blahobytu vzhledem k jejich třídnímu postavení). Z tohoto důvodu většina prací, které jsou napsány ve weberovské třídní tradici, považuje ekonomický zájem spojený s třídním postavením za předmět výzkumu, a nikoliv za předpoklad, na němž lze stavět. Jeho zkoumání navíc není ve většině případů omezeno pouze na reprezentanty tříd-

ních pozic, ale zahrnuje také předchozí generace s aspirací odpovédět na otázku po jeho proměně. Současní weberianští třídní analytici předpokládají, že reprodukce ekonomického zájmu z rodičů na děti, je součástí třídního postavení, protože životní šance dětí a jejich postoje, názory nebo definice světa nemožnou nebyť ovlivněny postavením rodičů na trhu práce a zboží (Breen 2005).

Významnou součástí weberovské třídní analýzy je empirická analýza. Kritéria, na jejichž základě jsou třídní nerovnosti strukturovány, musejí být sice teoreticky zdůvodněné (stejně tak musejí být mechanismy, které propojují jednotlivé třídní pozice se životními šancemi, teoreticky podložené), o jejich platnosti, přijetí a významnosti pro sociologickou analýzu ovšem rozhoduje především jejich empirická validita - to, jak dobře a do jaké míry diferencují životní šance lidí a podmiňují jejich jednání.

Míra diferenciací životních šancí podle třídních diferencí je v tomto typu třídní analýzy obvykle také komparována s mírou diferenciací životních šancí podle jiných základů sociálních nerovností jako pohlaví, etnicita, rasa nebo věk. Otázkou pro konkrétní empirickou analýzu potom je, které z těchto kritérií silněji diferencuje životní šance a jaký je mezi nimi vztah.

1.5 Komparace marxistické a weberovské třídní analýzy

Ani pro Marxe, ani pro Webera nejsou třídní nerovnosti výsledkem nerovné distribuce příjmu - nejedná se o příjmové kategorie. Stejně tak nejsou třídní nerovnosti výsledkem konzumních nerovností - nejedná se o skupiny spotřebovávající stejné statky a služby. Podle obou analytiků třídní nerovnosti předcházejí jak příjmovým, tak konzumním nerovnostem. Třídní nerovnosti označují nerovnosti ve výrobním procesu (Marx) a na trhu práce (Weber) a příjmové a konzumní nerovnosti existují samy o sobě a mohou, i když také nemusejí, třídní nerovnosti odrážet. V případě, že je nereflktují, mají dva pracující stejný příjem, nicméně jejich třídní postavení se liší. Nebo naopak dva pracující mají stejné třídní postavení, nicméně velikostí svého příjmu se liší. V prvním případě se jedná o dva zedníky, kteří vydělávají stejně,

jeden z nich ovšem vlastní zednickou firmu a druhý z nich je v ní zaměstnán. Ve druhém případě se jedná o dva zedníky, mezi nimiž je výrazný věkový rozdíl.

Základem jak marxistické, tak weberovské třídní analýzy je teze, že to, co lidé na trhu práce dělají, determinuje jejich životní šance. Třídní pozice je zdrojem sociálních nerovností - zdrojem odlišných životních výsledků, jednání a postojů. V uchopení a konceptualizaci této teze existují ovšem mezi weberovským a marxistickým pojetím třídní analýzy odlišnosti, které lze shrnout do čtyř bodů.

Za prvé ve weberovském přístupu nejsou sociální třídy zdrojem sociálního konfliktu a antagonistických zájmů, zatímco v marxistickém přístupu ano. Podle marxistů v třídní struktuře jedni trpí a jiní na jejich úkor mají výhody. Ti první právě proto usilují o změnu tohoto stavu, těm druhým jde ze stejného důvodu naopak o jeho zachování. Za druhé ve weberovském přístupu ze sociální třídy nutně nevyplývá jednotné jednání jejích příslušníků, zatímco v marxistickém přístupu ano. Jednotné jednání je u představitelů třídních pozic ve weberovském přístupu pozorovatelné, nicméně toto jednání reprezentanti weberovského přístupu považují více za reakci na tržní postavení, která může variovat, než za důsledek příslušnosti k sociální třídě, jak se domnívají marxisté. Za třetí ve weberovském pojetí jsou třídní nerovnosti výsledkem nerovného postavení na trhu práce, což souvisí se životními šancemi lidí, zatímco v marxistickém pojetí jsou třídní nerovnosti důsledkem nerovného přístupu k výrobním prostředkům, což souvisí s vytvářením sociálních vazeb mezi lidmi a konstitucí sociálních tříd. A za čtvrté koncept vykořisťování není základním konceptem weberovské třídní analýzy, jako je tomu v marxistické třídní analýze. Třídní nerovnosti weberovští třídní analytici nepojímají jako výsledek rovnice s předem daným součtem. Výhody jedněch podle nich neexistují (pouze) na úkor nevýhod druhých. Výhody jsou dány nerovným postavením na trhu práce a jejich počet není omezený.

Marxistická třídní analýza je oproti weberovské třídní analýze navíc normativně zatížená. Její představitelé charakterizují třídní vztahy v termínech vykořisťování a dominance. Tím ukazují na opresivnost třídních vztahů - poukazují na újmu, kterou představitelé jedné třídy (vykořisťovatelé) způsobují představitelům jiné

třídy (vykořisťovaným). V jejich pojetí se nejedná o nestranný a hodnotově nezatížený popis třídních nerovností, ale o kritickou analýzu s výhledem na změnu těchto nerovností. Sociální třídy nejsou podle marxistů ve společnosti nezbytné a teoretický koncept sociální spravedlnosti lze převést do empirické roviny. V tomto smyslu je marxistická třídní analýza oproti weberovské třídní analýze, která se důsledně drží principu hodnotové neutrality a je zaměřena především na zmapování a analýzu třídních pozic, bez ambice odpovědět na otázku po nezbytnosti sociálních tříd, politickým programem. Jedná se o kritiku kapitalismu s ambicí na jeho přetvoření směrem k většímu egalitarismu.